

Поняття, моделі та особливості розвитку екологічного туризму в Карпатському регіоні України

Микола ДЕПУТАТ^{1*} <https://orcid.org/0009-0000-0598-6698>

УДК 379.85

ОГЛЯДОВА СТАТТЯ

¹Університет короля Данила,
кафедра туризму та готельно-ресторанної справи

Листування – *deputatmykola007@gmail.com

Ключові слова: екологічний туризм, туристична діяльність, сталий розвиток, природне середовище.

Анотація: Проаналізовано основні поняття екологічного туризму. Розглянуто моделі екотуризму у світі, та запропоновано найоптимальніший варіант для України. Наведено сильні та слабкі сторони розвитку екологічного туризму в Карпатському регіоні. Зроблено аналіз основних проблемних питань, та виокремлено шляхи їх вирішення.

1. ВСТУП

Сучасні негативні тенденції згубного впливу людського фактору на природу, нераціональне використання природних ресурсів в кінцевому результаті призведе до її руйнування. Саме тому оптимальним і ефективним механізмом стримування таких негативних процесів є екологічний туризм як напрямок сталого розвитку певного регіону.

Рекреаційно-туристичний потенціал Карпатського регіону майже безмежний для можливостей організації екологічного туризму. Екологічний туризм – це порівняно нова ланка туристичної індустрії. Об'єктом його дослідження є відносно недоторкані господарською діяльністю природні території. Проте нині екологічний туризм використовується на теренах Карпатського регіону України досить обмежено, що обумовлено наступними причинами: відсутністю екологічних маршрутів; прогалинами в законодавчому забезпеченні екологічного туризму; нераціональним використанням гірських територій, які найбільш адаптовані для розвитку цього виду туризму.

2. АНАЛІЗ ПОПЕРЕДНІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Аналізуючи праці сучасних вітчизняних та зарубіжних учених, слід зазначити що розвиток екотуризму стає актуальним. Систематичні пошуки вчених щодо екологічного туризму з'являються лише в останні роки.

Науково-теоретичну базу дослідження розвитку екологічного туризму склали праці вчених: Дмитрука (2002), Гетьмана (2002), Смаля, Сталь (2005), Куценка (2009), Мариняка (2004). Зокрема Смаль (2003) досліджував світовий досвід розвитку екологічного туризму, показав економічну і соціальну доцільність впровадження екотуристичних технологій для розвитку

туристичної індустрії, збереження довкілля та підвищення екологічної культури учасників рекреаційно-туристичних процесів (Смаль 2003, Смаль, Сталь 2005). Дмитрук (2002) пояснює пріоритетність екотуризму підвищеною увагою туристів до малозмінених природних територій. Гетьман (2002) висвітлює основні проблеми екотуризму в заповідних територіях. На переконання цих вчених «екологічний туризм – це не окремий вид, це напрямок розвитку індустрії туризму який ґрунтується на принципах стійкого туризму. Такий туризм задовольняє всі існуючі потреби еколого-орієнтованого попиту, але при цьому розвивається щоб забезпечити такими самими можливостями прийдешні покоління».

Метою цієї статті є дослідження поняття екологічного туризму, його моделей, та виявлення основних тенденцій його розвитку.

Тому в даній статті необхідно зосередити увагу на вирішенні наступних **завдань**:

- дати визначення поняттю екологічний туризм;
- охарактеризувати сучасні моделі екотуризму;
- дослідити тенденції розвитку екологічного туризму в Карпатському регіоні України та визначити перспективні напрямки його вдосконалення.

3. РЕЗУЛЬТАТИ ТА ОБГОВОРЕННЯ

Карпатський рекреаційний регіон України має великий туристичний потенціал щодо розвитку екологічного туризму, а повнота його використання залежить від того, наскільки зможе турист, відпочиваючи у гірських територіях, отримати повну і достовірну інформацію про особливості місцевості, унікальну річку, скелю, гору, печеру, пам'ятку природи, самобутню культуру і талановитих жителів, і чи зможе він при потребі знайти спосіб або людину, яка допоможе зробити його відпочинок максимально цікавим, пізнавальним, а головне – безпечним.

Так в географічній науці широкого вжитку набув термін «екологізація в туризмі». Відомо, що туризм, як галузь економіки, є постійним і досить інтенсивним користувачем природних ресурсів. Слід також згадати про те, що індустрія туризму не тільки багатогранно використовує природні ресурси, але і забруднює оточуюче середовище. Тому подальший розвиток туризму взагалі можливий тільки на шляху його екологізації (Мельниченко, Шведун 2017).

На думку Куценко (2009) закріпленню молоді на селі має сприяти диверсифікація видів економічної діяльності, розвиток екологічного та аграрного туризму. На переконання вченого найкращими умовами для розвитку туризму на селі володіє аграрний та екологічний туризм.

На переконання Мариняка (2004) екотуризм – вид туризму, що ґрунтується на туристичному попиті, тісно пов'язаний із туристичними потребами у пізнанні природи шляхом внесення вкладу у збереженні екосистем при повазі інтересів місцевого населення, що переломлюється через акуратне ставлення до довкілля, а також поваги, підтримки постійної вигоди для місцевих громад.

У світовій науці та практиці термін «екологічний туризм» вживається досить широко. Так з літературних джерел відомо, що для характеристики «екологічного туризму» вживається досить широка і строката гама назв: «природний», «зелений», «сільський», «аграрний», «сільськогосподарський», «біологічний», «рекреаційний», «пригодницький», «альтернативний», «стійкий» (або «сталий») та ін.

Доцільно розмежовувати поняття екологічного та сталого туризму. Терміном екологічний туризм, або екотуризм, позначають лише один із сегментів туристичної сфери діяльності, тоді як принципи сталості розвитку мають бути дієвими для різних видів туристичної діяльності, включаючи як альтернативні, так і традиційні. Екотуризмом прийнято вважати туризм, що оснований на природних і археологічних ресурсах (мальовничі ландшафти, викопні рештки, території з рідкісними і зникаючими видами рослин). Це й відрізняє його від масового туризму, який спирається на створені людиною атракції – нічні клуби, ресторани, розважальні парки, готельні та санаторно-курортні комплекси, пляжі тощо (Смаль, Сталь 2005).

М. Депутат. Поняття, моделі та особливості розвитку екологічного туризму в карпатському регіоні України

Більшість авторів «екологічний туризм» розуміють як подорож, об'єктами спостережень якої є компоненти природного середовища (включаючи райони практично не порушені існуванням людства і території природно-заповідного фонду) та визначні культурні пам'ятники. При цьому головною вимогою при проведенні цього виду туризму вони вважають чуйне ставлення до природи та мінімізація впливу на неї. Останнє є обов'язковою умовою і для тих авторів, які вважають «екотуризм» активною формою рекреації і культурного відпочинку на лоні природи (Мельниченко, Шведун 2017).

Як зазначає Смаль (2003) екологічний туризм це – вид активного відпочинку у межах недоторканих і природоохоронних територій, де поряд із науково-пізнавальними, культурно-виховними і спортивно-оздоровчими функціями, акцентується увага на зв'язках між природним та соціальним середовищем, на наслідках антропогенного тиску, набуваються навички гармонійних стосунків між людиною та природою, формується ресурсозберігаючий стереотип поведінки на рівні особистості.

Екологічний туризм розпочав свій розвиток ще у 70-х роках минулого століття. Метою його було зупинити масовий відтік населення із сільської місцевості у місто. Водночас у мешканців великих міст виникла потреба в спілкуванні з природою, подихати чистим повітрям, побувати у природній тиші, певний час пожити на натуральних продуктах харчування.

Термін «екотуризм» (*ecotourism*) був запропонований мексиканським економістом Гектором Цебаллос-Ласкурейном у 1983 р. У той період існувало більше 30 понять і термінів, що характеризують екотуризм як явище. Найпоширенішими із них є «природний туризм», «м'який туризм», «агротуризм», «подорожі у дику природу», «пригодницький туризм» та інші.

Саме тому було розроблено та втілено у життя концепцію «м'якого» туризму, протиставляючи її туризму жорсткому що приносить спочатку колосальні прибутки, а потім підриває і саму основу свого існування.

Наведемо характерні риси м'якого і жорсткого туризму (таблиця):

У світі розрізняють дві моделі екологічного туризму: західноєвропейську та австралійську. Якщо західноєвропейська модель м'якого – природно-орієнтованого, екологічно соціально відповідального туризму орієнтована на культурний ландшафт та на збереження цього ландшафту, то австралійська реалізується у формі подорожей у переважно непорушену природу. На даному етапі розвитку екологічного туризму Україні притаманна західноєвропейська модель. Оскільки більшість вчених розглядають його як форму проведення вільного часу в заповідних територіях. Хоча не зважаючи на це, Україні слід одночасно використовувати також австралійську модель розвитку, яку необхідно адаптувати до гірської місцевості Карпатського рекреаційного регіону (Депутат 2010).

Україні потрібно створювати розгалужену мережу гірських притулків, невеликих кафе і ресторанів, які б функціонували у відповідності до екологічних вимог. Також потрібно створити екологічні союзи в Карпатському рекреаційному регіоні, переймаючи міжнародний досвід. Наприклад в Австрії Німеччині й Швейцарії створені Альпійські союзи, які підтримують мережу туристських стежок і забезпечують безпеку туристів у пішохідних велосипедних, кінних та інших гірських подорожах. Окрім того, ці союзи готують професійних гідів, видають велику кількість інформаційних матеріалів еколого-туристичної орієнтації, фінансують школи з підготовки інструкторів гірського туризму і просто курортів (Школа та ін. 2007). Також однією з проблем розвитку екотуризму є практична відсутність туроператорів які б організовували екологічні тури.

Екологічний туризм в Україні можна організувати скрізь, де наявні природні і антропогенні об'єкти, що являють собою пізнавальний і виховний інтерес. Однак туристів приваблюють здебільшого ті території, де природне середовище порівняно мало змінене діяльністю людини, де наявні рідкісні і унікальні природні об'єкти.

В цьому плані необхідно розглядати природно-заповідний фонд України як потенційну базу екологічного туризму, а саме такі відносно нові форми природно-заповідних територій як національні і регіональні ландшафтні парки (останні започатковані в нашій державі тільки з 1992 року Законом «Про природно-заповідний фонд України», так як вони є природоохоронними і рекреаційними установами, в завдання яких входить не тільки збереження цінних природних та історико-культурних комплексів, а і створення умов для розвитку туризму, організованого відпочинку населення в природі та інших видів рекреаційної діяльності.

Таблиця. Характерні риси м'якого і жорсткого туризму
(Школа та ін. 2007)

Жорсткий туризм	М'який туризм
Масовість	Індивідуальні й сімейні тури, подорожі в колі друзів
Короткотермінові подорожі	Довготермінові подорожі
Швидкі засоби пересування	Повільні й середньо швидкісні засоби пересування
Заздалегідь узгоджена програма	Спонтанні рішення
Імпорт стилю життя	Стиль життя за зразком країни перебування
«Видатні місця»	«Враження»
Комфорт і пасивність	Активність і різноманітність
Попередня інформаційна підготовка до подорожі невелика	Країна – мета подорожі вивчається заздалегідь
Турист не володіє мовою країни і не намагається її пізнати	Мова країни вивчається заздалегідь, хоч би й на елементарному рівні
Турист приїжджає в країну з відчуттям господаря, якого обслуговують	Мандрівник пізнає нову культуру
Покупки утилітарні чи стандартні	Покупки – це пам'ятні подарунки
Після поїздки залишаються тільки стандартні сувеніри	Після поїздки залишаються нові знання, емоції і згадки
Турист купує листівки з видами	Мандрівник малює з натури чи фотографує сам
Допитливість	Тактичність
Гучність	Спокійна тональність

Доцільно прикладно продемонструвати сильні та слабкі сторони що притаманні екологічному туризму, зокрема в Карпатському регіоні ([Стратегія розвитку Івано-Франківської області... 2023](#)):

Сильні сторони:

- наявність природно заповідних територій та об'єктів;
- збережена навколишнє середовище;
- унікальна флора і фауна;
- створені спеціалізовані структури та відділи у національних парках, лісництвах, що займаються облаштуванням екологічних стежок просування рекреаційного потенціалу відповідних територій;
- вигідне географічне розташування регіону сприяє створення міжрегіональних та міжнародних піших турів та маршрутів;
- активна співпраця між заповідними територіями та громадськими організаціями в розробці та реалізації проектів міжнародної технічної допомоги.

Слабкі сторони:

- відсутня єдина система маркування екостежок в кожному парку – свій підхід до закування;
- низька якість обладнаних зупинок та туристичних притулків на екостежках;
- відсутня необхідна кількість інструкторів;
- відсутня комплексна інформація про можливості екотуризму в регіоні;
- недотримання туристами правил перебування на заповідних територіях;
- невелика кількість туристичних підприємств які пропонують екологічні тури.

4. ВИСНОВКИ

На території України є достатньо сприятливі умови та ресурси для розвитку екологічного туризму. Але низький рівень розвитку туристичної інфраструктури призвів до того, що екологічний туризм відстає від загальносвітових тенденцій. За оцінками багатьох учених існує великий потенціал розвитку екологічного туризму в заповідних територіях. Проте варто пам'ятати, що екологічний туризм це не тільки відпочинок в заповідних територіях, але й збереження «дикої природи» в гірській території України. Екологічний туризм – це не окремий вид, це напрямок розвитку індустрії туризму, який ґрунтується на принципах стійкого розвитку. Україна володіє значним туристично-рекреаційним потенціалом, і при правильному підході екологічний туризм може стати одним з локомотивів наповнення державної скарбниці.

Дане дослідження не є завершеним, так як дана проблематика ще не раз привертатиме увагу науковців, становитиме предмет їхніх досліджень в галузі географії та туризму, що переконливо свідчить про важливість розглянутого нами питання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гетьман, В.І. (2002). Екотуризм у національних парках. *Екологічний Вісник*, 7-8, 24-27. [Hetman, V.I. (2002). Ekoturizm u natsionalnykh parkakh. *Ekolohichnyi Visnyk*, 7-8, 24-27.]
2. Дмитрук, О.Ю. (2002). Урбанізація та екологічний туризм: теорія і практика конструктивно-географічного дослідження. Київ : ВПЦ «Київський університет». [Dmytruk, O.Iu. (2002). *Urbanizatsiia ta ekolohichnyi turizm: teoriia i praktyka konstruktivno-geohrafichnoho doslidzhennia*. Kyiv : VPTs «Kyivskiy universytet».]
3. Куценко, В.І. (2009) Аграрний й екологічний туризм в якості локомотива розвитку сільської економіки. *Економіка. Управління. Інновації. Серія : Економічні науки*, 2. [Kutsenko, V.I. (2009) *Ahrarnyi y ekolohichnyi turizm v yakosti lokomotyva rozvytku silskoi ekonomiky*. *Ekonomika. Upravlinnia. Innovatsii. Serii : Ekonomichni nauky*, 2.]
4. Мариняк, Я. (2004). Екологічний туризм в Україні: стан та перспективи розвитку. *Наукові записки Тернопільського педагогічного університету*, 2, 244-247. [Maryniak, Ya. (2004). *Ekolohichnyi turizm v Ukraini: stan ta perspektivy rozvytku*. *Naukovi zapysky Ternopilskoho pedahohichnoho universytetu*, 2, 244-247.]
5. Мельниченко, О.А., Шведун, В.О. (2017). *Особливості розвитку індустрії туризму в Україні : Монографія*. Харків : Видавництво НУЦЗУ. [Melnynchenko, O.A., Shvedun, V.O. (2017). *Osoblyvosti rozvytku industrii turizmu v Ukraini : Monohrafiia*. Kharkiv : Vydavnytstvo NUTSZU.]
6. Школа, М.І., Ореховська, Т.М., Корольчук, О.П. (2007). *Розвиток туристичного бізнесу регіону*. Чернівці : Книги-XXI. [Shkola, M.I., Orekhovska, T.M., Korolchuk, O.P. (2007). *Rozvytok turystychnoho biznesu rehionu*. Chernivtsi : Knyhy-KhKhI.]
7. Смаль, В.В. (2003). Світовий досвід розвитку екологічного туризму. *Український географічний журнал*, 4, 58-64. [Smal, V.V. (2003). *Svitovyi dosvid rozvytku ekolohichnoho turizmu*. *Ukrainskyi geohrafichnyi zhurnal*, 4, 58-64.]
8. Смаль, В., Сталь, І. (2005). Туризм і сталий розвиток. *Вісник Львівського університету*, 32, 163-173. [Smal, V., Stal, I. (2005). *Turizm i stalnyi rozvytok*. *Visnyk Lvivskoho universytetu*, 32, 163-173.]
9. Депутат, М.М. (2010). Екологічний туризм в Україні: поняття, моделі та особливості розвитку. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія : Географія*, 28 (2), 187-191. [Deputat, M.M. (2010). *Ekolohichnyi turizm v Ukraini: poniattia, modeli ta osoblyvosti rozvytku*. *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu. Serii : Neohrafiia*, 28 (2), 187-191.]

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

10. *Стратегія розвитку Івано-Франківської області на 2021–2027 рік* (2023). [Stratehiia rozvytku Ivano-Frankivskoi oblasti na 2021–2027 rik (2023).] [Джерело](#)

M. Deputat

Concepts, models and features of the development of ecological tourism in the Carpathian region of Ukraine

Keywords: ecological tourism, tourist activity, steady development, natural environment.

Abstract: The main concepts of ecological tourism are analyzed. Ecotourism models in the world were considered, and the most optimal option for the Carpathian region of Ukraine was proposed. Since the recreational and touristic potential of the Carpathian region is almost limitless for the possibilities of organizing ecological tourism. Ecological

М. Депутат. Поняття, моделі та особливості розвитку екологічного туризму в карпатському регіоні України

tourism is not a separate species, it is a direction of development of the tourism industry, which is based on the principles of sustainable development. Ukraine has significant tourist and recreational potential, and with the right approach, ecological tourism can become one of the locomotives for filling the state treasury.

The strengths and weaknesses of the development of ecological tourism in the Carpathian region are given. The strengths are: the presence of naturally protected territories and objects, preserved environment, unique flora and fauna, specialized structures and departments have been created in national parks, forestry companies that are engaged in the arrangement of ecological trails, the favorable geographical location of the region facilitates the creation of interregional and international hiking tours and routes, active cooperation between protected areas and public organizations in the development and implementation of international technical assistance projects.

Weaknesses are also identified: there is no uniform marking system of eco-trails in each park, low quality of equipped stops and tourist shelters on eco-trails, lack of the necessary number of instructors, lack of comprehensive information on the possibilities of ecotourism in the region, non-compliance by tourists with the rules of staying in protected areas, a small number of tourist enterprises that offer eco-friendly tours.

An analysis of the main problematic issues was made, and the ways of their solution were identified.

Стаття надійшла до редакції 04.04.2023